

РОЗДІЛ I

СФЕРА СВИТОГЛЯДНОГО ЗНАННЯ: НОВІТНЯ ТРАНСФОРМАЦІЯ

Після завершення доби Модерну розвиток багатьох сфер життєдіяльності планетарного мегасоціуму відбувається з експоненціально зростаючою швидкістю. Не тільки наука й індустрія наукомістких технологій, але й сфера світоглядного знання зазнають радикальних змін. Грозивий фронт нових ідей науки третього тисячоліття народжується в перенасиченій атмосфері наукових фактів і спроб їх багатозв'язної інтерпретації. Нова інтелектуально-світоглядна атмосфера, яку породжують нині квантово-польова космофізика, Nonlinear science, Cognitive science, Neuro science, Computer science, Nano-technoscience, охоплює всі найважливіші галузі сучасного наукового дослідження:

- від біофізики до астрофізики;
- від теорії елементарних частинок до термодинаміки полів і частинок, відповідальних за перебіг психічних процесів;
- від нейрофізіології і нейропсихології до штучних моделей людської свідомості;
- від самоорганізації протогалактичних хмар до самоорганізації живої клітини;
- від самоорганізації ентропійномісткої живої клітини до самоорганізації безентропійних процесів свідомості;
- від “великого вибуху” до субстанціонально поєднаних всесвітів;
- від виникнення сингулярностей в квантово-польовому вакуумі до розпаду протона.

Нова інтелектуально-світоглядна атмосфера, перенасичена науковими відкриттями, суттєво деформувала традиційні для доби Модерну погляди на філософію природи, на соціальний статус науки та її вплив на глобальну еволюцію планетарного мегасоціуму. Завдяки цьому творці науки вийшли за світоглядні обрії методології науки доби Модерну. І здійснити це їх спонукали не тільки внутрішні потреби науки нашого століття, а й екологічна криза, яка катастрофічно руйнує природу Землі – цю споконвічну обитель *Homo sapiens*'у.

Розмірковуючи над прийдешньою долею природи планети, творці нової філософії природознавства ставлять питання: як довго вона (а разом з нею й планетарний мегасоціум) зможе ще витримувати зростаючий пресинг практики планетарного використання індустрії ядерних, хімічних, біо-нано-інфо-технологій? А що як за певного масштабу цього пресингу природа Планети катастрофічно перейде в такий режим еволюції, за якого для існування *Homo sapiens*'у на Планеті не знайдеться місця?

Отже, в новій, перенасиченій науковими відкриттями атмосфері питання про філософію природознавства, про те, якою вона була, є, може стати, якою мірою вона несе відповідальність за прийдешню долю природи планети Земля, набули радикально нового смислу.

У сучасній літературі словосполучення “філософія природи” перетворилося на своєрідну “полісемантичну парасольку”, під якою співіснують і протиборствують між собою різні смислові значення. У найвужчому його вживанні це словосполучення означає одну з багатьох можливих відповідей на питання: “Що таке природа?”. У контексті такого застосування цей термін може позначати “філософію природи античних греків”, “філософію природи середньовіччя”, “філософію природи Декарта”, “філософію природи Гегеля”, “філософію природи Пригожина” і т. п.

У гранично широкому тлумаченні дане словосполучення означає багатовіковий дискурс про природу. “Філософія природи”, зрозуміла як такий дискурс, з'являється не в якомусь її фіксованому стані, а в усій її багатовіковій еволюції.

Отже, що відбувається в новому столітті з “філософією природи”, розглянутої в цьому гранично широкому сенсі?

Гранично загальна відповідь є такою: нині в багатовіковій еволюції дискурсу про філософію природи відбувається кардинальний перелом. Стара філософія природи, яка домінувала в культурі Європи в останні кілька століть, не чинячи опору, поступається місцем новій філософії природи.

У рамках старої філософії природи природа ідентифікувалася як матерія, яка перебуває в стані рівноваги або в близькому до нього. Таку матерію (природу) сьогодні прийнято називати “пасивною”, “інертною”, тому що вона безмовно підкоряється детерміністичним законам, а в разі відхилення від рівноваги прагне повернутися до нього. Полярним двійником такої матерії є матерія активна. Активною матерія стає вдалині від стану рівноваги. Тут вона багатоліка й виявляє себе в незорій розмаїтості дисипативних структур різноманітної природи (фізичної, хімічної, біологічної, психічної, соціальної та ін.). Активність (“свавілля”) такої матерії виявляється в її здатності не підпорядковуватися твердим детерміністичним законам.

Нова філософія природи осмислює природу як безліч різноманітних систем зі складним поведінням. Кожна така система, подібно до Протея, поводить по-різному, залежно від того, чи перебуває вона в стані рівноваги, чи на відстані від нього. У стані рівноваги вона пасивна і її поведіння не відрізняється від дій тих лінійних, детерміністичних систем, які досліджуються в класичній науці. Удалині ж від рівноваги вона стає активною і її динаміка різко відрізняється від динаміки лінійних, детерміністичних систем.

Оновлення філософії природи, яке відбувається перед нашими очима, спричиняє зміну не тільки світоглядних рубежів природознавства, епістемологічної концепції науки, її соціального статусу, але й психологічного ставлення людей до феномена науки (точніше, до просвітницько-сциєнтистського осмислення цього феномена). У наш час наука, раціоналізм, науково-технологічний активізм оцінюються не як “Велика надія людства”, а як головне джерело глобальних небезпек, катастроф, ризиків, погроз людському буттю. У цій недовірі до “релігії сциєнтизму” багато інтелектуалів нашого часу вбачають завершення великої історичної доби – епохи незламної віри в те, що безупинне удосконалення інституту науки забезпечує людству найбільш легітимний шлях до істини.

Філософія природи нового століття приділяє особливу увагу таким питанням:

- До якого екомайбутнього мчить планетарний соціум під впливом новітніх науково-технологічних революцій – молекулярно-біологічної, наноінженерійної, нано-інформаційної, комп’ютерно-мережової, інформаційно-медійної та ін.?
- Невже ж у добу новітнього шквалу науково-технологічних революцій віра в сприятливе екологічне майбутнє перетворюється на світоглядний міраж?
- Чому в усіх сферах життя суспільства, що безупинно глобалізується, все те, що надавало міцності його існуванню, що гарантувало йому захищеність, визначеність, стабільність, у XXI столітті поступається місцем випадковості, непевності, темпоральності, нестабільності, ризику, небезпеці?
- Чи справді планетарне суспільство, часткою якого є наше життя, не здатне захистити ні себе, ні нас від зростаючого валу негативних наслідків, що породжуються неконтрольованою гонкою в сфері фундаментальних досліджень та індустрії наукомістких технологій?
- Якщо нинішня науково-технологічна гонка ставить на карту екомайбутнє планетарної цивілізації, то чи не розумно відмовитися від такої гонки?

Інформаційно-гуманітарна революція, яка актуалізувала зазначені питання, – не перша в ланцюзі науково-технологічних революцій XX – XXI ст. Початком цього ланцюга є добре відома всім НТР. Перетворивши гігантський масив природничонаукових знань на суму наукомістких технологій, НТР дала змогу людству опанувати двома

найважливішими стратегічними ресурсами – речовиною й енергією. Що ж до масиву гуманітарних знань, тобто знань про людину, соціум, культуру, історії, дух, то він лишився на узбіччі магістралі НТР. Завдання перетворення цього масиву знань у суму гуманітарних технологій розв’язує інформаційно-гуманітарна революція. Ця революція не ідентична ні соціальним, ні науковим революціям. Соціальні революції змінюють політичну владу, режим, соціальні підвалини суспільства. Наукові революції здійснюють зламування старих парадигм науки й установа нових. На відміну від них, інформаційно-гуманітарна революція змінює суму технологій, за допомогою яких людство прагне перетворити у свої стратегічні ресурси не тільки стихії природи, але й творчі потенції самої людини в усіх її вимірах.

Цивілізація, яка формується гуманітарною революцією, перетворює науку Модерну в “технонауку”, тобто в нерозривний симбіоз фундаментальної науки й індустрії високих і надвисоких технологій. Філософія технонауки радикально відрізняється від філософії науки Модерну. Здійснюючи інтелектуальний прорив за обрїй новочасового розуміння фізичної світобудови, вона виявляє там щось таке, над чим ніколи не рефлектували творці науки попередніх епох. Мова йде про такі форми буття, які виникають на межі природи з інофізичними сферами буття – психокосмосом, нейрокосмосом, геномним простором усіх живих істот Землі, генетичним кодом, невідомими науці вимірами просторово-часового континууму та ін. Наука Модерну воліла не мати справи з такими сферами буття. Саме тому характерні для Модерну виробництво, техніка, бізнес не були такими метафізичними у своїх фундаментальних першоосновах, якими є технонаука й новітня індустрія хайтек-технологій. Інформаційно-технологічне середовище, яке породжується практикою використання індустрії хайтек-технологій, – органічний елемент усіх сучасних проектів виробництва нових форм буття. Породжуваний цією практикою “біоценоз думки” (своєрідний “нооценоз”) – найважливіша з форм інофізичного буття.

Філософія технонауки, на відміну від її попередниці, не спекулює, а визначає метафізичні параметри інофізичних, інопроворних, інопсихичних світів, стаючи при цьому немовби “супертехнологією” їх створювання. Цивілізація, одержима філософією технонауки, радикально змінює головну рушійну силу Історії, суб’єкта планетарних перетворень, метаболізм цивілізації (тобто глобальний обмін речовиною, енергією, інформацією).

Практичне здійснення таких грандіозних мегапроектів XXI століття, як “Ядерний проект”, “Геном”, “Геном людини”, “Нанотех”, “Біотех”, “Проект тотальної інформатизації планетарного соціуму”, “Проект дигіталізації інформації”, “Проект Штучного інтелекту”, відкриває перед цивілізацією безмежні можливості науково-технологічного перетворення не тільки матеріально-просторового, але й інформаційно-медійного, гуманітарного середовища перебування людини. Здобувши всі ці грандіозні можливості, людство буквально рвонулося перетворювати свою тілесність, соціальність, спіритуальність, тобто саму людину в усій її багатовимірній тотальності.

У таких вельми ризикованих самоперетвореннях задіяні найрізноманітніші хайтек-технології (починаючи з технологій віртуальної реальності й штучного інтелекту й кінчаючи геномними, наноінженерійними, спіритуально-наркотичними, психоінформаційними). Саме завдяки цим самоперетворенням у сучасній культурі виникають такі екзотичні феномени, як “квантовий інжиніринг”, “квантовий комп’ютинг”, “нейрокомп’ютинг”, “нейроінформатика”, “генопластика”, “сюрреали”, різноманітні віртуальні світи та ін.

Отже, практика використання індустрії інформаційно-гуманітарних технологій перетворення людини в усіх її вимірах занурює наш мегасоціум в якісно нову екзистенціально-антропологічну ситуацію. У цій ситуації просвітницька віра в те, що науково-технологічні революції неминуче несуть цивілізацію до ідеально досконалого суспільства, тобто до суспільства Розуму, Справедливості, Загального благоденства, усвідомлюється як “світоглядна мара”. Постпросвітницька світоглядна примара

“суспільства ризику” протверджує інтелектуалів нашого часу, звільняє їх від небезпечної ілюзії про можливість науково-технологічного керування глобальною еволюцією не тільки гуманітарної сфери, але й екосередовища в усій його тотальності.

Аналіз причин провалу абсолютно всіх спроб практичного втілення в життя різних мегапроектів ідеально досконалого суспільства (провалу спроб побудови не тільки суспільства комунізму в СРСР, але й суспільства ліберальної демократії на Заході) підірвав просвітницьку віру в усемогутність Розуму. Сучасні соціальні аналітики переконалися у тому, що зростаючий потік науково-технологічних революцій XX – XXI століть приведуть цивілізацію не до ідеально досконалого суспільства, про яке марили мислителі Просвітництва, а до інформаційно-тоталітаристського суспільства, або до глобального “суспільства ризику” (У. Бек).

Визнання цієї обставини підштовхнуло гуманітаріїв постмодерну здійснити радикальний розрив з багатовіковою стратегією побудови планетарного ідеально досконалого суспільства. У цьому розриві багато опонентів постмодерну помилково вбачають головну причину найглибшої кризи сучасного світу. Насправді ж постмодерністський розрив – всього лише симптом, відображення, наслідок кризи. Інтелектуалів постмодерну можна звинувачувати в чому завгодно – у нігілізмі, безпардонності, уїдливій іронії, ірраціоналізмі, знуцанні над святинями Модерну та ін. Однак криза нинішнього планетарного суспільства – це продукт не їхньої інтелектуальної діяльності. Навпаки, інтелектуальна діяльність гуманітаріїв постмодерну – наслідок цієї кризи. Свій розрив з великою традицією вони здійснили не тому, що не хотіли б жити в суспільстві Розуму, Справедливості, Загального благоденства, а тому, що зрозуміли, що воно (як і відоме нам комуністичне суспільство) – це утопія (примара), заради здійснення якої може бути загублено нові мільйони людей. Криза вибухнула не з волі гуманітаріїв постмодерну. Її глибинна причина полягає не в постмодерністському розриві з попередньою стратегією побудови планетарного ідеально досконалого суспільства, а в невтримній гонці в сфері хайтек-технологій, в особливостях нинішньої практики їх використання в умовах глобальної ринкової економіки.

Гуманітарії нового століття оцінюють сучасний шквал масштабних потрясінь як кризу попередні глобальної біфуркації, тобто гігантської події в багатовіковій еволюції *Homo sapiens*'у. Новітні пошуки шляхів подолання цієї кризи зміщають у центр проблемного поля філософії науки XXI століття комплекс проблем, породжених новітніми науковими й науково-технологічними революціями, які зливаються в єдину, перманентну глобальну суперреволюцію. Ця суперреволюція, гігантськи прискорюючи гонку в сфері хайтек-індустрії, буде до кінця XXI століття визначати обрії наукового світогляду. Саме тому філософський дискурс із продовжуваних нею проблем стає найвпливовішим дискурсом нашого часу. Нині він формує не тільки альтернативне Модерну тлумачення культурних феноменів, але й специфіку критичного перегляду всієї культурної спадщини людства.

Підаючи еретичній ревізії картезіансько-ньютонівсько-кантіанську (тобто лінійно-детерміністичну) парадигму виробництва й верифікації знання, учасники зазначеного дискурсу протиставляють їй ту парадигму, яка народжується нині в Nonlinear science. Загальне світобачення постмодерну і світобачення, яке породжує Nonlinear science, це одне й те саме світобачення. Обидва вони породжують мислеобраз того самого світу, в якому людство опинилося після завершення доби Модерну. Саме до цього світу несе людство новітній експрес наукомістких технологій третього тисячоріччя – наноінженерійних, молекулярно-біологічних, наногеномних, інформаційно-медійних, комп'ютерно-мережових, а також технологій нейрочипів, штучного інтелекту та ін.

Соціокультурний світ, що виникає в ході згаданого шквалу новітніх науково-технологічних революцій, є кардинально відмінним від світу Модерну. Цей новий світ ставить людину в інші відношення до фундаментальних першооснов живої й неживої матерії, до простору геномів усіх живих істот планети, до геному самої людини, до її

тілесності, нейросистеми, підсвідомості. Іншим стає в новому світі й етико-онтологічне ставлення людини до глобальної еволюції Homo sapiens'у, до планетарного мегасоціуму, до наукомісткого майбутнього, що насувається. У світі "Pax Postmoderniana" виникають якісно інші соціальний просторово-часовий інтер'єр, інша світоглядна мегаперспектива, інші форми поведінки суб'єкта глобальних дій. У сучасній літературі нова світоглядна мегаперспектива характеризується різними епітетами – "постіндустріальна", "постмодерністська", "нанотехнологічна", "інформаційно-медійна", "комп'ютерно-мережова" та ін. Однак усе це термінологічне різноголосся не заважає сучасним інтелектуалам, соціальним аналітикам, гуманітаріям сходитися в головному, а саме – в розумінні майбутньої долі світу – світу, котрий є детерміністично не визначеним, негарантованим, відкритим катастрофам, сповненим екзистенціальними ризиками, небезпеками, загрозами.

Світоглядна мегаперспектива цивілізації кожної доби – це "погляд у майбутнє", котрий сформувався історично. Сучасники цієї доби не тільки живуть таким "поглядом у майбутнє", але й під його впливом формують своє ставлення до світу, соціуму, до себе подібних.

Доба Нового часу, як відомо, була добою панування в культурі лінійно-детерміністичної світоглядної мегаперспективи. Після завершення Нового часу лінійно-детерміністичне мислення поступається місцем нелінійному мисленню, котре культивується у великому комплексі нелінійних наукових дисциплін, іменованих неологізмом Nonlinear science. Ця остання й індустрія наукомістких технологій, що ініціюється нею, несе в собі нову оптику світобачення, яка (за контрастом з лінійно-детерміністичною) "іменується фрактальною", або "постмодерністською".

Цей розділ монографії присвячено аналізу особливостей світоглядної мегаперспективи, яка породжена нелінійною оптикою світобачення. Використання префікса "мега" у неологізмі "мегаперспектива" не випадкове. Кожна доба – це своєрідна світоглядна арена, на якій зіштовхуються й протиборствують різноманітні типи світобачення, світогляду, різні світоглядні позиції. В епоху Модерну, наприклад, цю арену стрясали зіткнення між такими світоглядними позиціями, котрі відзначені іменами Бекона, Декарта, Канта, Гегеля, Маркса, Конта та ін. Причому, незважаючи на всі розбіжності між ними, жодна з них не виходила за межі світоглядного раціоцентризму і була його своєрідним втіленням. Цей світоглядний раціоцентризм (у гранично широкому його розумінні) немовби підносився над звадою названих його втілень і відігравав роль єдиної, спільної для всіх їх світоглядної "рами", яка виконувала функції світоглядної мегаперспективи доби Модерну. Саме цей центризм (а не його часткові втілення) визначав світоглядний дух доби Модерну.

Отже, мегаперспектива доби не ідентична кожній окремій світоглядній позиції, яка виникла в цю добу. Вона протиборствує не з ними, а з мегаперспективами попередніх і прийдешніх епох. Саме тому мегаперспектива доби Модерну протистоїть не стільки окремим світоглядним позиціям Бекона, Декарта, Канта, Гегеля, Маркса, скільки мегаперспективам епох Премодерну й Постмодерну.

У різних епох арена, на якій зіштовхуються й протиборствують характерні для неї світоглядні перспективи, виглядає по-різному. В одну добу ця арена (попри все різноголосся протиборчих світоглядів) характеризується домінуванням якоїсь однієї привілейованої світоглядної позиції. В інші епохи така домінанта відсутня. Замість неї на арені панують непереможна звада, різноголосся, агоністика світоглядних позицій.

Як би там не було, "мегаперспектива" доби – це історично визначений "погляд у майбутнє", яким живе більша частина людства. У міжкризові епохи такий погляд є оптимістичним, світлим, радісним; він сповнений світлих мрій, надій, очікувань. У ці часи люди захоплені бажаним майбутнім, не шкодуючи ніяких жертв заради його якнайшвидшого наближення. В епохи, подібні до нинішньої, "погляд у майбутнє" стає песимістичним, безрадісним, сповненим передчуттями екзистенціальних небезпек,

ризиків, страхів, світоглядних розчарувань. Люди з тривогою вдивляються в майбутнє, яке насувається, не довіряють йому, побоюються його.

Отже, наша доба – це доба зіткнення й протиборства не світоглядних позицій Декарта, Канта, Гегеля, Маркса, Конта, а мегаперспектив трьох епох – Премодерну, Модерну, Постмодерну, тобто мегаперспектив Теоцентризму, Раціоцентризму, Децентризму (Деконструкціонізму). Мегаперспектива доби Постмодерну, яка формується немов перед нашими очима, радикально відрізняється від своїх попередниць насамперед тим, що не визнає ніяких світоглядних позицій, котрі самолегітимізують себе. На відміну від своєї попередниці, легітимізованої за допомогою гранднарративу Просвітництва, постмодерністська мегаперспектива несе в собі не утопічні мрії, сподівання, надії на порятунок, а світоглядні розчарування, побоювання, відчуття непевності, втрати гарантованості людського буття в тендітному світі дисипативних систем – у світі, що формується в ході практики застосування базових технологій третього тисячоріччя.

Отже, світоглядна мегаперспектива XXI століття – це погляд у наукомістке майбутнє, яке породжується науково-технологічним активізмом. Це – спроба не тільки глянути в очі цьому великому й грізному наукомісткому майбутньому, яке насувається, але й взяти відповідальність за це майбутнє. Будучи стихією, в якій панує нерозв'язна звада світоглядних мегаперспектив і де в принципі неможлива незаперечна влада однієї з них, філософсько-світоглядний постмодерн нав'язує нам кардинально нову оптику світобачення, яке відповідає викликам ери нанотехнонауки.

У контексті нової світоглядної мегаперспективи всі колишні категоріальні опозиції (детерміністично чітко й однозначно певні метафізичні концептуальні структури) розглядаються в іншій просторово-часовій шкалі – шкалі космічних мір часу й простору. Тут вони осмислюються не як те, що існує актуально (наявно), тобто як закляклі у своїй односторонності онтологічні константи, а як пригожинські дисипативні структури, котрі нагадують собою евентуальні “хиткі хвилі”, що спонтанно виникають, еволюціонують і зникають в океані хаосу. Символічно умовно мислеобраз світу, що породжується новою світоглядною мегаперспективою, можна було б зобразити як множину дивних атракторів, що виникають у фазовому просторі мультиверсуму дисипативних систем, особливими типами яких є антропність, планетарне життя, мегасоціум, культура, тканина планетарних інформаційно-комунікативних мереж, що багаторазово оперезали Землю, та ін.

Нова світоглядна мегаперспектива, протиставляючи себе мегаперспективі Модерну, дає змогу соціальним аналітикам нашого часу усвідомити, що її попередниця виробила в кожному з її користувачів звичку сприймати категоріальні, чіткі й однозначно певні метафізичні структури як абсолютні істини, котрі існують як онтологічні константи, над якими не владний час. Ця звичка все ще панує над світоглядною свідомістю багатьох творців науки. Гіпостазуючи нині існуючі структури, вони ніби занурюють себе в буття, котра сприймається ними як актуальна наявність.

Не відаючи, що вони творять, користувачі мегаперспективи Модерну добровільно (хоча й не без допомоги метафізики) уводять себе в епістемологічну й світоглядну оману. Світоглядна оптика, нав'язана їм метафізикою Модерну, багато в чому визначила специфіку новочасового мислеобразу світу, а також розуміння становища людського буття в світі. Цей мислеобраз усе ще здається їм не епістемологічною умовністю, а абсолютно адекватним зображенням реалій світу, тобто образом світових реалій “самих по собі”. Модерн немов зачарував їх своєю світоглядною оптикою, своєю світоглядною мегаперспективою. Опинившись у полоні цієї світоглядної мегаперспективи, вони не визнають положень про те, що світ не може бути даним людині поза будь-якою світоглядною оптикою, що в науці немає й не може бути “абсолютно істинної” світоглядної оптики, що мислеобраз світу, виявлений у будь-якій можливій оптиці світобачення, є неминуче евентуальним, випадковим, умовним.

Оскільки нова оптика світобачення характеризується саме цими положеннями, остільки вона допомагає розглянути старі когнітивні моделі світу в межах іншої картини просторово-часових змін. Світоглядні моделі Всесвіту, Життя, Антропності, Соціуму, Культури, Технонауки, розглянуті відповідно до космічних масштабів простору й часу, з'являються тут не як те, що є актуально наявним, не як онтологічні константи, а як випадково виниклі пригожинські дисипативні структури, котрі нагадують собою безупинно мінливі піщані бархани пустелі або хиткі хвилі у вічному океані хаосу.

Отже, нова світоглядна мегаперспектива дає змогу зрозуміти, що світ, зображений у новочасових картинах світу, здається нам актуально наявним тому, що його розглядали в досить специфічній світоглядній мегаперспективі, яка не відповідає нашому часу.

Носію нової, тобто постраціоцентристської, світоглядної мегаперспективи світ виявляється у вигляді Хаосу (слово “хаос” пишеться з великої букви тому, що тут воно позначає не поняття повсякденної мови, а світоглядний принцип). Замість стійкості й чудової гармонії, яка панує в глибинах буття, – гармонії, про яку говорив Геракліт, носії пост-раціоцентристської мегаперспективи бачать усюди, куди вони кидають свій погляд, еволюційні процеси, котрі призводять до все більшої розмаїтості й всезростаючої складності. Світоглядна модель світу в такій мегаперспективі не поділяється на “глибинні надра” й “периферію”. Образно кажучи, світ бачать як “гераклітову купу сміття” (своєрідний “смітник світів”), у надрах якої немає ані “наперед встановленої гармонії”, ані вічних детерміністичних динамічних систем. Тут Всесвіт постає як океан стихій, у якому виникають, еволюціонують і зникають “хиткі хвилі хаосу”, іменовані дисипативними структурами.

Опинившись у такому Всесвіті, людина зобов'язана поводитися не так, як у світі вічних детерміністичних законів. Тут панують особливі правила поведінки – “правила заборони”. Людина зобов'язана визнати, що складні системи – “свавільні”, вони мають такі ступені свободи, позбавитись яких людина не в змозі. Прагнучи зробити це шляхом нарощування свого впливу на них, людина здатна, скоріше, зруйнувати такі системи, ніж перетворити їх у своїх покірливих керованих роботів. Роз'яснюючи правила, які працюють у різноманітному нелінійному Всесвіті – Всесвіті навколо нас, А. А. Самарський пише: “Правила заборони” кажуть: безглуздо витратити енергію й час на насильство над складними системами, треба знати, як вони функціонують, і з мінімальними зусиллями збуджувати те, що годиться для них, з огляду на власні реакції об'єкта на зовнішні впливи. У нелінійному Всесвіті по-особливому виявляються внутрішні тенденції, котрі протистоять зовнішнім керуванням і взаємодіють з ними, устрій його ґрунтується на самоорганізації. У нашій свідомості самоорганізація пов'язується в тому числі й із саморегуляцією, самопідтримкою, регенерацією, самодобудовуванням і т. д.” [1, 25].

“Свавілля” складних нелінійних систем – це їх найважливіша особливість, яка різко відрізняє їх поведінку від поведінки жорстко детерміністичних систем класичної науки. У детерміністичних систем класичної науки “свавілля” немає. Саме тому їх дослідник, маючи у своєму розпорядженні досить великий запас енергії, може нав'язати їм будь-який режим еволюційної поведінки, сумісний із законами детермінізму. Однак зробити те саме з відкритими нелінійними системами дослідник не в змозі. А. А. Самарський, роз'яснюючи цю їх відмінність, пише: “Відкриті нелінійні системи свавільні, і очікуваного результату ми не отримуємо силоміць. Якщо не враховувати власних тенденцій у їх розвитку, то як не намагайся, нічого тут не побудуєш. Можна як завгодно міняти характер впливу на дане середовище, деформувати їх найжорстокішим способом, а вони однаково “звалляться” на один зі стійких своїх станів” [1, 26].

Отже, постраціоцентристська світоглядна мегаперспектива – це стратегія, орієнтована на виявлення й установлення гармонії ества, тобто гармонії між “гонією” (“гонія” – від грецького слова “народження”) і “ургією” (“ургія” – від грецького “діяльність”). Її головна мета – досягти гармонії між мистецтвом проектування,

створенням, конструюванням і здатністю, яка породжує природу. Така стратегія гармонізації породжує особливий дискурс про “кібергонію”, тобто особливу соціальну практику, ініціатори якої прагнуть зробити керованим світ відкритих нелінійних систем, тобто опанувати цим світом настільки ж ефективно, як допригожинська (тобто ньютонівська й ейнштейнівська) наука опанувала світом детерміністичних систем. Саме з цією метою творці Nonlinear science вивчають внутрішні тенденції відкритих нелінійних систем. Застосовуючи дедалі могутніші технології третього тисячоріччя (наноінженерійні, наноелектронні, наногеномні, наномедичні та ін.), які дають змогу підбудовуватися до цих внутрішніх тенденцій, нанотехнологи розробляють методи, котрі спонукають досліджувані системи змінюватися в напрямках, бажаних їх користувачеві, служити його інтересам.

Отже, практика застосування технологій третього тисячоліття – це один із дискурсів влади над світом нелінійних систем. Але спрямований він не на вдосконалювання традиційного для Модерну силового приборкування детерміністичних систем світу, а на забезпечення гнучкого керування “світом складності”. Така практика (як і “кібергонія”) є дискурсом перетворення “самовільних” нелінійних систем на слуг людства методами, *відмінними від детерміністичних методів* допригожинської науки. У цьому полягає головна суть індустрії наукомістких технологій, що породжуються Nonlinear science.

Мова й концептуально-ідейний інструментарій Nonlinear science становлять основу єдності постмодерністської, постраціоцентристської, нелінійної інформаційно-комунікативної мегаперспектив. Найповніше ця єдність виражається неологізмом “мегаперспектива Pax Postmoderniana” (тобто світоглядна мегаперспектива світу, що виникає після доби Модерну). Ця світоглядна мегаперспектива, у якій світ постає як найскладніший комплекс різноманітних природних, інформаційно-технічних і соціальних явищ, породжує нове відношення людини до мультиверсуму складних відкритих нелінійних систем. Вона сприяє створенню адекватних світоглядних моделей інформаційного мегасоціуму і суб’єкта глобальних дій, котрі самоускладнюються, а також нелінійного світу, в якому вони виникли й еволюціонують.

Щоб зрозуміти глибинний взаємозв’язок між цією світоглядною перспективою й прийдешньою долею інформаційної цивілізації, треба взяти до уваги таке. Як ми вже зазначали, науково-технологічні революції доби, що почалася після завершення Модерну, породили світоглядні моделі світу не як універсуму детерміністичних систем, котрі жорстко підпорядковуються залізним законам детермінізму, а як мультиверсуму свавільних дисипативних систем із властивими їм ступенями свободи, з іманентними щодо них внутрішніми тенденціями – системами, які потребують іншого підходу до їх дослідження. Ці революції ініціювали стрімкий розвиток комп’ютерних мереж і глобальні трансформації інфраструктури планети, експоненційно прискорили процеси постачання інформації та обміну нею. Завдяки цьому планетарний соціум перетворився в інформаційну цивілізацію, у якій керування більшістю процесів у всіх галузях життя здійснюється за допомогою електронних планетарних мереж. Нова мегаперспектива, що виникає перед інформаційною цивілізацією, розюче гармоніює з мегаперспективою Pax Postmoderniana. На думку багатьох соціальних аналітиків, це – та сама мегаперспектива, однак виражена лінгвістичними засобами різних мов науки.

Інтелектуали нашого часу, усвідомивши себе бранцями мегаперспективи Модерну, болісно шукають вихід з її полону. Прагнучи глянути на себе з якоїсь іншої (не обов’язково “єдино правильної”) світоглядної мегаперспективи, вони розгортають особливий філософський дискурс про нинішнє зіткнення мегаперспектив минулих епох, про мегаперспективу “Pax Postmoderniana”.

1. Див.: Самарский А. А., Курдюмов С. П. Парадоксы многовариантного нелинейного мира – мира вокруг нас // Будущее наук. Международный ежегодник. – 1989.